

■ Venkov a vesnice tvoří i v průmyslově vyspělých státech podstatnou složku životního prostoru. Venkov, zahrneme-li do něho katastrální území všech obcí do 5000 obyvatel, zaujímá přes devět desetin celkové plochy našeho státu.

V podmínkách moderní průmyslové země již neexistuje tak jasná hranice mezi městem a vesnicí. Je to důsledek celkového hospodářského rozvoje a všeobecného rozšíření vymožeností civilizace. Podstatnou roli tu hraje síť výkonných komunikací a masová motorizace. Hospodářské a kulturní sblížení města a venkova tak odstranilo dřívější výrazné rozdíly a zřejmá dělítka. Přes rychlý rozvoj urbanizace a zintenzivňování vztahů mezi městem a jeho zázemím, které vedou k vytváření městských regionů, se však považuje za nezbytné sledovat venkovský prostor jako zvláštní územně hospodářskou kategorii.

VÝZNAM VENKOVA V INDUSTRIÁLNÍ SPOLEČNOSTI A ÚLOHA ZEMĚDĚLSKÉ VÝROBY

Význam venkovského prostoru v industriální společnosti je dán jeho funkcemi. Kromě toho, že je stanovištěm zemědělské a lesní výroby, plní venkovský prostor tyto úkoly:

- je bydlíštěm podstatné části obyvatelstva (v ČSSR bydlí na venkově přes 50 % obyvatel státu),
- je rekreačním prostředím pro obyvatelstvo měst,
- je předpokladem zachování biologických základů lidské existence,
- je zdrojem těžby surovin,
- je hlavní rezervou pro výstavbu všeho druhu.

Zemědělská výroba však zůstává i nadále nejvýznamnější složkou venkova. Důležitost zemědělství spočívá v tom, že

- zajišťuje rozhodující množství potravin nezbytných pro výživu obyvatelstva a podstatnou část surovin pro zpracovatelský průmysl (předpoklad hospodářské stability a prosperity země);
- je důležitou podmínkou zachování obytnosti krajiny (bez ní by se rozsáhlá území změnila v neobydlenou step a souvislé lesní komplexy);
- je významným faktorem sociálním (tím že poskytuje značné části obyvatelstva hlavní nebo doplňkový zdroj obživy).

Zemědělská výroba svou organizací, územním uspořádáním, technickou a kulturní úrovní a sociálně ekonomickou skladbou ovlivňuje výrazně životní prostředí všeho obyvatelstva. Rozvoj zemědělské výroby však bezprostředně

působí především na životní podmínky obyvatelstva venkovských sídlišť. Technické a společenské změny v zemědělství se markantně odrážejí v půdorysné formě venkovských sídlišť, v prostorovém členění krajiny a jejich vliv se postupně prosazuje i ve struktuře sídlištní sítě.

ZHODNOCENÍ DOSAVADNÍHO VÝVOJE A VÝSLEDKU SOCIALISTICKÉ PŘESTAVBY VESNICE V ČSSR

Socialistické údobí vývoje vesnice je kratičkou etapou v porovnání se staletou historií její existence. Přesto však dvacetiletí poválečného vývoje výrazně pozměnilo její tvář. První poválečná leta byla poznamenána úsilím obnovy válkou zničených a poškozených vesnic. Nejvýznamnějším dokladem toho je výstavba nových Lidic, Těrchové a celé řady jiných osad.

Hlubokým zásahem do tradičního uspořádání vesnice byla kolektivizace zemědělství v padesátých letech. Pro společnou výrobu bylo nutno získat prostory, které by svými rozměry odpovídaly novým požadavkům, což byl velmi obtížný úkol, pro jehož kvalitní splnění se nedostávalo prostředků ani zkušeností. Velkovýroba byla chápána jen jako násobek drobného hospodářství, výrobní střediska jako soubor jednotlivých objektů pro mnohostrannou zemědělskou výrobu.

V prvních letech kolektivizace byly převažující formou zemědělské účelové výstavby krátkodobé adaptace. Odezvou na nedostatky těchto provizorií, které nepřinesly očekávané ulehčení práce a vedly ke zhoršení životních podmínek na vesnici, byl druhý extrém: budování masivních staveb smíšených výrobních středisek. Přestavba výrobních stavebních fondů vesnice prošla pak několika vývojovými etapami, které obrazy upevňování socialistického sektoru, změny velikosti a organizace zemědělských podniků, technologický a technický pokrok. Ačkoliv tato výstavba společných zemědělských výrobních objektů měla v procesu socializace významnou úlohu, projevila a uplatnila se převážně jen v rámci stavebního organismu jednotlivých vesnic a nebyla spojena s významnějšími změnami ve struktuře sídlištní sítě.

Přes nedostatky provozního a stavebního řešení zemědělských provozoven jde o značný pokrok ve srovnání s dřívější situací. Ten spočívá i v tom, že se učinil první významný krok k důslednému oddělení obytných a výrobních ploch na vesnici, a že se zlepšily hygienické a dopravní podmínky na venkově.

Značný rozmach zaznamenala na vesnici i výstavba bytová. Vyšší důchody venkovského obyvatelstva, získávané teď ze dvou zdrojů — ze zemědělství i průmyslu — umožnily výrazně zlepšit podmínky bydlení na vesnici. Je málo domků a usedlostí, které nebyly v posledních dvaceti letech přestavěny a modernizovány. A navíc přibýly ve venkovských obcích tisíce nových rodinných domků zejména na Slovensku. Škoda jen, že se nepodařilo tento mohutný živelný proud včas usměrnit tak, aby byla zachována kompaktnost půdorysu vesnice.

Umístěním, účelností ani architektonicky nebyla úspěšnější ani dosavadní výstavba vícepodlažních bytových domů na vesnici. Mechanické zasazení domů, určených původně pro město, do venkovského prostředí, navíc bez ústředního topení, bez potřebných pomocných prostorů a technického vybavení musela nutně skončit rozčarováním.

Vesnice hledá také cesty jak se přiblížit městu v úrovni společenského prostředí a občanského vybavení. Odrazem tohoto úsilí je výstavba společných prádel, hřišť, kulturních domů, autobusových čekáren, prodejen, škol i ostatních zařízení. Miliardové částky představují hodiny, které odpracovali každoročně obyvatelé vesnic na společné úpravě svých dědin, někde i při výstavbě vodovodu a kanalizace. Ačkoliv lze najít mnoho příkladů, kdy tato práce byla vynaložena bez dostatečné cílevědomosti, přece jen posunulo toto společné úsilí úroveň životního prostředí naší vesnice blíže k městu.

Změny na vesnici však nevycházely jen z vnitřních zdrojů. Nové myšlenky, názory a tužby sem proudily i trasami nově vybudovaných a rekonstruovaných silnic, z rozhlasových a televizních aparátů. Uzavřenost a odloučenost vesnice od okolního světa byla u nás navždy zpřetrhána, vesnice splynula s kulturním a civilizačním vývojem celé země. Změnila se také okolní krajina a její měřítko. Stovky drobných parcel v katastru každé obce nahradily rozlehlé lány družstevních polí. Meliorační soustavy zlepšily vodní režim, v některých závodech už stačili vybudovat i síť dobrých komunikací.

Souhrnně lze stavební vývoj vesnice v posledních dvaceti letech charakterizovat jako přechodnou etapu její socialistické přestavby. Rámcem pro stavební vývoj na vesnici byla dochovaná sídelní struktura a stavební fond jednotlivých vesnic. Společenský a technický pokrok na venkově se projevil ve změnách půdorysného uspořádání vesnic, ale nevedl zatím k výraznější diferenciaci stavebního rozvoje jednotlivých sídlišť.

TENDENCE VÝVOJE VENKOVSKÉHO OSÍDLENÍ V ČSSR A ZÁMĚRY JEHO PERSPEKTIVNÍ PŘESTAVBY

Přestože už bylo na vesnici mnoho vykonáno, hlavní etapa její přestavby teprve nadchází. Další stavební vývoj vesnice bude však probíhat jako součást celkové přestavby našeho osídlení.

FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ USPOŘÁDÁNÍ SÍDLIŠTNÍ SÍTĚ

Vývojové tendence našeho nadměrně rozdrobeného osídlení směřují jednoznačně k výraznější urbanizaci. Větší koncentrace našeho osídlení bude ovlivňována zejména těmito faktory:

1. Změnami ve struktuře aktivního obyvatelstva — jde v podstatě o pokles podílu primárního sektoru (zemědělství, těžba) a později i sekundárního sektoru (průmysl) ve prospěch terciárního sektoru (služby).

2. Koncentrací výrobních sil, zejména průmyslové výroby, do větších komplexů, což bude doprovázeno zánikem malých a neefektivních provozoven, tvořících hospodářskou základnu některých venkovských sídlišť.

3. Hospodárností výstavby a provozu sídlišť, a to jak z hlediska plného vybavení sídlišť občanským zařízením a službami, denní a časté potřeby, tak z hlediska technického vybavení inženýrskými sítěmi.

4. Požadavkem minimalizace časových a materiálních nákladů na pohyb obyvatelstva za prací, za vybavením i rekreací.

Kromě těchto faktorů, které budou působit ve směru výrazné koncentrace osídlení nebo urychlení tohoto procesu, bude vývoj osídlení ovlivňován i jinými faktory, které budou stupeň koncentrace osídlení omezovat a zpomalovat. Za nejvýznamnější z nich lze považovat:

1. Tradicionalismus venkovského obyvatelstva a značnou oblibu bydlení na venkově a v rodné obci, zejména u starších generací.

2. Omezený rozsah celospolečenských prostředků, kterých bude možno na přestavbu osídlení použít a nezbytnost využívat současný stavební fond. (Většina venkovského obyvatelstva bude v nejbližších letech při zlepšování úrovně bydlení odkázána na svépomoc a na využívání současného stavebního fondu vesnic. Modernizací stavebního fondu i těch nejmenších vesnic a osad, která neustále probíhá, se stabilizuje jejich obyvatelstvo a doba přestěhování těchto obyvatel do větších sídlišť se oddaluje).

3. Příznivější podmínky pro rodinné bydlení — snadnější výstavba nového rodinného domku nebo rekonstrukce dosavadního obydlí, při využití přátelské a sousedské výpomoci, snazší opatření stavebního materiálu, apod. Přitom lze rodinný dům nebo usedlost snáze přizpůsobit individuálním potřebám, dosáhnout vyššího plošného standardu (zahrada, dílna, garáž, sklep) a zachovat soužití více generací — rodičů s dětmi a starých rodičů.

4. Poměrně nižší náklady obyvatel venkovských obcí na stravování a domácnost (část živobytí lze zajistit využitím vlastního pozemku, chovem drobného hospodářského zvířectva apod.). Zvláště výhodná je tato forma pro smíšené

rodiny kde někteří členové pracují v zemědělství a jiní v průmyslu nebo ve službách.

5. Další faktory sociologické a psychologické, jako jsou sousedské a přátelské vztahy umožňující snadnější vzájemnou výpomoc, lidské měřítko vesnice a její přehlednost a z toho vyplývající nižší stupeň odcizení apod.

6. Změny v životním stylu obyvatelstva, zejména způsob využívání volného času městského obyvatelstva. Výrazné zvýšení podílu volného času povede k dalšímu rozšíření tzv. „druhého bydliště“, kterým nebude jen rodinná chata, stavěná ve volné krajině. Pro tento účel bude možno využít zejména značného počtu malých vesnic a osad, které postupně ztratí zcela nebo zčásti svou funkci trvalých sídlišť.

7. Rozvoj dopravy, všeobecná motorizace a zdokonalení veřejné hromadné dopravy. Rozvoj dopravy umožní intenzivní spojení mezi všemi velikostními typy rozvojových sídlišť a přibližně rovnocenné podmínky pro jejich obyvatelstvo. Kratší interval a lepší standard dostupnosti pracovišť v průmyslu a občanského vybavení u obyvatelstva střediskových měst (obvodních a oblastních středisek) bude vyvážen u menších sídlišť bezprostřední návazností bydlení na volnou přírodu, využíváním specifických podmínek pro zahrádkářství, rybaření myslivost, aktivní odpočinek ve volné přírodě apod.

8. Rozvoj zemědělské výroby (důsledky rozvoje zemědělské výroby na další vývoj osídlení budou analyzovány dále).

Utváření sídlištní sítě a etapy realizace tohoto procesu budou pak výslednicí působení obou skupin faktorů.

NÁVRH STŘEDISKOVÉ SOUSTAVY OSÍDLENÍ

Podkladem pro usměrnění dlouhodobého vývoje našeho osídlení se stal návrh střediskové soustavy vypracovaný Výzkumným ústavem výstavby a architektury ve spolupráci s mnoha dalšími výzkumnými složkami i jinými organizacemi. Návrh VÚVA se stal základem vládního usnesení č. 100 ze dne 10. 4. 1967 „O postupu zpracování dlouhodobé koncepce vývoje osídlení“. Pro další vývoj venkovského osídlení jsou důležité zejména tyto zásady:

1. Dlouhodobý vývoj osídlení je účelné usměrnovat do několikastupňové soustavy vybraných sídlišť, vhodně rozmístěných po celém území státu. Jednotlivé sídlištní stupně mají v soustavě tyto funkce a význam:

a) Nejnižším stupněm střediskové soustavy osídlení jsou místní střediska, která mají zajistit základní osobní a společenské potřeby pro obyvatelstvo celého spádového obvodu. Proto se v nich bude v prvních etapách přestavby osídlení přednostně rozvíjet občanská a technická sídlištní vybavenost a měl by se do nich soustředit i největší podíl nové bytové výstavby.

b) Středním stupněm nové soustavy osídlení jsou obvodní střediska. Ta mají mít vždy charakter vyvinutého města, do něhož má být soustředována průmyslová výroba a mají obsahovat úplný standard občanské vybavenosti, sloužící nejen vlastnímu obyvatelstvu, ale i obyvatelstvu celého spádového území.

c) Nejvyšším stupněm budoucí soustavy osídlení se mají stát sídliště oblastního významu. Mají zajišťovat svému obyvatelstvu i obyvatelstvu širších územních celků nejvyšší typy vybavenosti, ponejvíce výběrového a specifického charakteru. Budou to vždy výrazná hospodářská, společenská a dopravní centra.

2) Ostatní venkovská sídliště, která nesplňují předpoklady pro zařazení do sídlišť vybraných, bude nutno rovněž dále diferencovat. Návrh vládního usnesení předpokládá jejich rozdělení do těchto tří skupin:

a) Sídliště relativně trvalého významu, která v osídlení mají speciální a výraznou hospodářskou a společenskou funkci trvalého charakteru (např. funkci výrobní, lázeňskou, rekreační, popřípadě ubytovací). Tato sídliště budou v navrhované výhledové struktuře plnit funkci přidružených sídlišť.

b) Sídliště dočasného významu, která sice dosud mají zdůvodněnou hospodářskou funkci, ale v současné době nelze u nich rozhodnout, zda jde o funkci trvalou, nebo u nichž lze předpokládat, že v blízkém výhledu tato funkce bude oslabena, popř. zcela zanikne.

c) Ostatní sídliště, která nemají ani v současné době, ani v budoucnosti žádný hospodářský význam.

Uvažovaná třístupňová středisková soustava osídlení (střediska místního, obvodního a oblastního významu) má umožnit efektivní výstavbu zařízení občanského vybavení, jeho přiměřenou dostupnost, má poskytnout dostatečnou druhovost zaměstnání a snížit objem dojížděk.

Ve vztahu k dalšímu vývoji sídlišť venkovského typu je významné zejména to, že je zdůrazněn význam středisek místního významu, jejichž hospodářské zdůvodnění vyplývá především z potřeb zemědělské výroby. Tyto obce se svou hustotou mohou stát opěrnými body venkovského prostoru. Úroveň vybavenosti a životního prostředí budou stále přitažlivější pro obyvatelstvo ostatních vesnic ve svém spádovém obvodu. Lze proto předpokládat, že pohltní podstatnou část přírůstku obyvatelstva menších vesnic a osad ve svém zázemí, a stanou se krystalizačními jádry a kulturně společenskými centry celého svého spádového obvodu. V mnoha případech dojde k částečnému nebo úplnému přesunu obyvatel malých sídlišť do těchto střediskových obcí. Takto uvolněný stavební fond malých sídlišť se pak může vhodně využít pro rekreaci, jak jsme toho již nyní svědky.

Hospodářské zdůvodnění nejmenších velikostních kategorií venkovských sídlišť je založeno na jejich významu pro zemědělskou výrobu. Zemědělskovýrobní funkce je v těchto obcích zpravidla určujícím faktorem a hlavním zdrojem pracovních příležitostí v místě. Obdobně tomu bude i u většiny středisek místního významu. Na tom nic nemění skutečnost, že ve struktuře aktivního obyvatelstva místního střediska i mnoha ostatních obcí bude mít převahu nezemědělské obyvatelstvo a řada těchto obcí bude plnit i jiné funkce (ubytovací, rekreace, doprava atd.) a jejich rozvojové předpoklady bude proto nutno posuzovat i z jiných hledisek. Z toho důvodu se musí věnovat pozornost důsledkům očekávaných změn v zemědělské výrobě na diferenciaci hospodářského a sídlištního vývoje venkovských obcí.

VĚDECKOTECHNICKÝ POKROK V ZEMĚDĚLSTVÍ A JEHO VLIV NA PŘESTAVBU VESNICE

Současná etapa přestavby vesnice je ovlivňována technickým a společenským rozvojem v zemědělství. Zemědělská výroba, tvořící až dosud určující hospodářskou základnu pro uspořádání venkovské sídlištní sítě a půdorysnou formu vesnic, je nyní na prahu hlubokých strukturálních přeměn, podmíněných postupem vědeckotechnické revoluce. Tyto přeměny budou mít výrazný vliv na prostorové uspořádání venkovské krajiny i na rozmístění venkovského obyvatelstva, na uspořádání sídlištní sítě, na půdorysnou formu sídlišť a jejich obytné prostředí. Zatímco dosavadní vývoj zemědělské výroby se dotýká pouze jednotlivých vesnic, současná etapa již tento rámec překračuje a vyvolává změny v rámci širších územních celků a sídlištních soustav.

Vědeckotechnický pokrok v zemědělství je spojen s výraznou dělbou práce jak mezi zemědělstvím a průmyslem, tak uvnitř samotného zemědělství. Tento proces charakterizují zejména tyto znaky:

1. Zúžení výrobního programu v podnicích zemědělské prvovýroby hospodařících na půdě.

2. Organizační i prostorové vyčlenění některých činností z podniků zemědělské prvovýroby a rozšíření ekonomických vztahů zemědělských podniků v různých formách kooperace a to:

a) Uvnitř zemědělskopotravinářského komplexu

— postupné vyčlenění některých odvětví z podniků hospodařících na půdě o jejich soustředění do specializovaných velkoprovůzů (odchov drůbeže a prasat, později pravděpodobně i chov a výkrm telat, popřípadě výkrm skotu);

— rozšíření spolupráce mezi podniky zemědělské prvovýroby a novými odvětvími služeb (posklizňová úprava, skladování a ošetřování zemědělských plodin, krmivářský průmysl, skladování, míchání a doprava i aplikace průmyslových hnojiv, vyšší stupně oprav složitějších zemědělských strojů a zařízení, ochrana rostlin, výchova nových odborných pracovníků, investiční výstavba aj.);

— rozšíření vertikální spolupráce mezi rostlinnou a živočišnou výrobou a jednotlivými obory zpracovatelského průmyslu, např. lnářským, cukrovarnickým, konzervářským a mrazírenským, masným, mlékářským apod.

b) Mezi zemědělskými podniky a ostatními odvětvími národního hospodářství (např. chemický průmysl, strojírenský průmysl, lesy a dřevařský průmysl, odvětví místního průmyslu).

3. Koncentrace a specializace odvětví zemědělské prvovýroby a snížení počtu výrobních středisek

— v podnicích hospodařících na půdě (u rostlinné výroby dojde i ke zvětšení výměry obsluhované z jednoho střediska),

— v podnicích bez půdy (chov drůbeže a prasat).

4. Koncentrace výstavby do omezeného počtu míst, a to jak v podnicích zemědělské prvovýroby, tak v odvětví zemědělských služeb, zvětšení velikosti a měřítka nových provozních souborů (zatím co dosud se např. budovala střediska pro 100–200 dojnic nebo ostatního skotu, bude napříště v příznivých podmínkách velikost farem skotu činit 400–500 i více kusů).

Tyto změny v organizaci zemědělské výroby a v jejím prostorovém uspořádání budou vyžadovat větší soustředění pracovních sil a tím budou působit ve směru větší koncentrace osídlení do výhodně situovaných sídlišť. Z tohoto hlediska se uplatní zejména:

— pokles potřeby pracovníků v základní výrobě ve prospěch pracovníků v zemědělských službách (výrobních i nevýrobních) účelně soustředěných u rozvojových sídlišť;

— vyčlenění některých činností zemědělské prvovýroby do společných podniků; zvýšení produktivity práce v těchto odvětvích povede k poklesu potřeby pracovníků a ke snížení počtu pracovních lokalit vlivem účelné koncentrace;

— zavedení průmyslových forem organizace práce — především směnného provozu — ve velkokapacitních farmách pro živočišnou výrobu bude důležitým předpokladem pro oddělení pracoviště a bydliště zemědělských pracovníků.

Přitom je ovšem nutno si uvědomit, že ještě po velmi dlouhou dobu bude postup soustřeďování venkovského osídlení a stupeň jeho realizace zpomalován současnou úrovní zemědělské výroby.

Prakticky každé sídliště venkovského typu (vesnice, osady, někdy i samoty) plní ještě v přítomné době funkci střediska zemědělské výroby. Značná část zemědělské produkce připadá na jednotlivě hospodařící rolníky, pomocná hospodářství kovorolníků a záhumenková hospodářství, kde dosud existuje bezprostřední spojení bydliště a pracoviště zemědělců v jedné usedlosti.

Velká rozptýlenost realizované účelové výstavby zemědělských provozoven, současná nízká úroveň organizace práce a území, nedostatek vhodných prostředků pro osobní dopravu, špatné cesty, dochované tradice bezprostředního vztahu mezi bydlištěm a pracovištěm apod. vyvolají snahu budovat obytné domy nejen v sídlech zemědělských podniků a v hospodářských centrech základních výrobních jednotek, ale i v řadě ostatních vesnic.

Zatímco dlouhodobé vývojové tendence zemědělské výroby svědčí ve prospěch účelné koncentrace pracovních sil, současná ekonomická a technická úroveň v zemědělství vyvolává požadavky na rozptýl nové bytové výstavby pro pracovníky v zemědělství.

V praktickém řízení výstavby v současné přechodné etapě bude nutno hledat rozumná přechodná řešení, která by zabránila nadměrnému rozptýlu nové bytové výstavby a byla v souladu s procesem intenzifikace zemědělské výroby.

VÝHODY ÚČELNÉ KONCENTRACE OSÍDLENÍ VZHLEDEM K ZEMĚDĚLSKÉ VÝROBĚ

V podmínkách perspektivní organizace zemědělské velkovýroby bude mít přiměřená koncentrace pracovních sil v zemědělství a venkovského obyvatelstva řadu výhod. Bude především umožňovat:

- větší operativnost v řízení výrobního a pracovního procesu uvnitř zemědělských závodů i při jejich vzájemné spolupráci;
- současné nasazení potřebného počtu pracovních sil a mechanizačních prostředků postupně na jednotlivé pracovní úseky, což přispěje jak k plnějšímu a rovnoměrnějšímu využití mechanizačních prostředků a pracovních sil v zemědělství, tak k včasnému provedení prací;
- lepší spolupráci mezi zemědělskými závody a ostatními odvětvími národního hospodářství — zejména při organizaci využití zemědělců v zimním období a naopak při výpomoci zemědělství v obdobích špičkové potřeby práce;
- specializaci pracovníků a vytvoření specializovaných pracovních skupin a čet — opravářských, stavebních, dopravních apod.;
- dostatečný výběr zaměstnání pro všechny pracovníky a dostupnost značně širokého sortimentu druhově různých pracovišť;
- výhodnější podmínky pro zvyšování kvalifikace pracovníků, pro organizaci školení a výměnu zkušeností;
- lepší výběr a zařazení pracovníků na jednotlivé pracovní úseky podle jejich individuálních vlastností a schopností;
- vyšší úroveň péče o pracující v době odpočinku, vyšší úroveň společenského a kulturního prostředí.

HLEDISKA PRO POSOUZENÍ VÝZNAMU SÍDLIŠTĚ PRO ZEMĚDĚLSKOU VÝROBU

Pro posouzení účelnosti sídliště podle relativní trvalosti jeho výhledové funkce ve vztahu k zemědělské výrobě nutno brát v úvahu:

1. Urbanistickou kvalitu sídliště a jeho rozvojové předpoklady pokud jde o úroveň stavebního fondu a plošné rezervy; dále mikroklimatické podmínky, demografický vývoj a skladbu obyvatelstva.
2. Polohu sídliště ve vztahu k zemědělské půdě. Sídliště ležící v centru větších komplexů zemědělské výroby z těchto sídlišť obsluhovatelných mají

větší předpoklady pro další rozvoj. Dále je nutno respektovat členitost územní z hlediska dopravní dostupnosti.

3. Polohu sídliště ve vztahu k vyšším výrobním, organizačním a kulturně společenským centrům, dopravní napojenost (ev. napojitelnost) sídliště na síť výkonných komunikací zajišťujících rychlou přepravu a dostupnost sídliště (zásobování hnojivy, materiálem, poskytování služeb, odvoz hotových výrobků ke zpracování, vyjížďka pracovníků za prací v zemědělství).

4. Skutečnost, zda sídliště bude nezbytné pro zajištění racionální dostupnosti zemědělských pracovišť při přiměřené organizaci a řešení dopravy, což odpovídá 4-8 km po konkrétní trase cestní sítě.

5. Funkci, kterou plní sídliště v současné organizaci zemědělské výroby, zda je sídlem zemědělského podniku nebo hospodářským centrem základní výrobní jednotky, popřípadě jsou v něm výrazněji koncentrována zařízení zemědělských služeb, soustředěná výstavba větších provozů zemědělské prvovýroby atd.

6. Počet pracovních sil (pracovních příležitostí) potřebných v zemědělské výrobě v závislosti na specializaci a intenzitě zemědělské a lesní výroby v určitém území v perspektivní organizaci (potřeba pracovních sil v zemědělské prvovýrobě na 100 ha zemědělské půdy bude např. podle výhledových úvah NDR kolísat mezi 6-23 výkonnými pracovníky).

7. Náročnost odvětví zemědělské výroby na rovnoměrné vynakládání práce (sezónnost) a bezprostřední přítomnost lidského činitele během výrobního procesu a předpoklady pro zavedení směnného provozu; nutno vzít v úvahu i skladbu pracovních sil podle pohlaví apod.

8. Charakter krajinného prostředí z hlediska možností symbiózy zemědělské výroby a rekreace nebo ubytovací funkce sídliště pro nezemědělce; požadavky z hlediska ochrany přírodního prostředí a udržování stavebního fondu aj. hodnot pro účely rekreace apod.

KATEGORIZACE VENKOVSKÝCH SÍDLIŠŤ Z HLEDISKA JEJICH ROZVOJOVÝCH PŘEDPOKLADŮ VE VZTAHU K POŽADAVKŮM ZEMĚDĚLSKÉ VÝROBY

Vzhledem k vývojovým tendencím v zemědělství a po komplexním vyhodnocení jejich ostatních hospodářských funkcí lze považovat za účelné rozdělení venkovských sídlišť pro praktický postup investiční výstavby do tří kategorií:

Sídliště trvalého významu (rozvojová), která lze považovat za jednoznačně nezbytná v dlouhodobém vývoji. Jsou zdůvodněna požadavkem zajištění racionální dostupnosti pracovišť v zemědělství svou kvalitou, umístěním a dopravní dostupností, vytvářejí předpoklady pro umístění určujícího podílu populačního přírůstku. Většina z nich bude plnit několik funkcí v perspektivní organizaci zemědělské výroby (hospodářské centrum základní zemědělské výrobní jednotky, sídlo zemědělského podniku, středisko zemědělských služeb apod.). Bude účelné soustředit v nich novou bytovou výstavbu pro zemědělské pracovníky zaměstnané v místě a v nejbližších zemědělských provozovnách, pro odvětví nezávislých na půdě a pracovníky zemědělských služeb.

Sídliště v současné době zdůvodněná (stagnující). Budou to především sídliště, která sice nelze považovat za nesporně trvalého významu, ale v současné době budou plnit funkci hospodářských center základních zemědělských výrobních jednotek. Jde o sídliště s relativně malou spotřebou stálých pracovníků (v rámci jedné základní výrobní jednotky se bude v závislosti na její velikosti a struktuře výroby potřeba stálých pracovníků pohybovat asi od

30 do 300, v průměru lze počítat s 50—90 stálými pracovníky). Podle kvality a využití existujícího bytového fondu bude přicházet v úvahu modernizace existujícího bytového fondu a ve zdůvodněných případech dostavba nezbytného počtu nových bytů.

Ostatní sídliště, jejichž hospodářský význam bude mít v rámci racionální organizace zemědělské výroby sestupnou tendenci (vesnice, kde jsou umístěny malé, na pracovní síly nenáročné provozovny, nebo osady a vesnice bez provozovny). Hlavní formou by měla být nenáročná údržba a modernizace dochovaného bytového fondu.

Takový přístup a kategorizace venkovských sídlišť by umožnily dynamičnost řešení sídlištní struktury a její snadnou přizpůsobivost k novým požadavkům, které se plně projeví teprve během příštích desetiletí.

SOUHRN

V podmínkách průmyslově vyspělých států Evropy plní venkovský prostor řadu životně důležitých funkcí. Základní složkou venkova však zůstává zemědělská výroba, která svou organizací, technickou a kulturní úrovní a sociálně ekonomickou skladbou výrazně ovlivňuje prostorové členění krajiny, strukturu osídlení a půdorysnou formu venkovských sídlišť.

Mezi nejaktuálnější problémy ČSSR patří přestavba struktury sídlištní sítě a její přizpůsobení novým požadavkům. Významné místo připadne v tomto procesu vědeckotechnickému pokroku v zemědělství.

Vývojové tendence v zemědělské výrobě směřují k výraznější koncentraci a specializaci výroby a vedou ke změnám v jejím prostorovém uspořádání. Tyto změny v organizaci zemědělské výroby budou působit ve prospěch výraznější koncentrace osídlení do výhodně situovaných sídlišť s dobrými předpoklady pro další rozvoj. Při komplexním posuzování rozvojových možností jednotlivých sídlišť je proto nezbytné vycházet také z potřeb zemědělské výroby.

Ve vztahu k probíhajícím změnám v zemědělství lze venkovská sídliště rozdělit do těchto kategorií: sídliště rozvojová, sídliště stagnující a sídliště ostatní. Této kategorizaci pak bude třeba přizpůsobit rozsah a formu jejich přestavby. Zatím co až dosud probíhala přestavba vesnice v rámci jednotlivých osad dochované sídlištní sítě, uskuteční se další etapa této přestavby jako součást přestavby sídlištních systémů. Koncepce této přestavby by měla být dynamická a velkorysá, aby neuzavírala cestu možnostem a myšlenkám, které přinesou další desetiletí. Zároveň je však nutno chránit a využívat kulturní bohatství dochovaného stavebního fondu vesnice a venkovské krajiny.

Došlo dne 31. 1. 1968

Literatura

1. MATOUŠEK, V.: Hlavní směry přestavby osídlení v evropských zemích a jejich srovnání se zásadami přestavby sídlištní sítě ČSSR. VÚVA Brno, 1967. — 2. MAYER, K.: Ordnung im ländlichen Raum. Stuttgart, 1964. — 3. PALLA a kol.: Zásady řešení sídlištní sítě v ČSSR. VÚVA Brno, 1965. — 4. RUBÍK, I. a kol.: Jaká bude naše vesnice. Bratislava, 1961. — 5. TAUBER, J.: Kdo žije na vesnici. Č. Budějovice, 1965. — 6. Kolektiv: Investice a životní prostředí, studie výhledu 1966. VÚVA Praha, 1966. — 7. Vládní usnesení č. 100 ze dne 10. 4. 1967.

В условиях промышленно развитых стран Европы сельская территория выполняет ряд жизненно важных функций. Основным звеном села, однако, остается сельскохозяйственное производство, которое по своей организации, техническому и культурному уровню и социально-экономическому составу сильно влияет на пространственное расчленение ландшафта, на структуру заселения и контур сельских поселков.

К самым насущным проблемам ЧССР относится, прежде всего, перестройка структуры сети поселков и ее приспособление к новым требованиям. Знаменательное место придется в ходе этого процесса на долю научно-технического прогресса в сельском хозяйстве.

Тенденции развития в сельскохозяйственном производстве направлены на более резкую концентрацию и специализацию производства и приводят к изменениям в его пространственном упорядочении. Эти изменения в организации сельскохозяйственного производства будут действовать в пользу более четкой концентрации заселения в выгодно расположенных поселках с хорошими предпосылками дальнейшего развития. При комплексной оценке возможностей развития отдельных поселков, поэтому, необходимо исходить также из требований сельскохозяйственного производства.

В отношении к происходящим изменениям в сельском хозяйстве можно сельские поселки разделить в следующие категории: развивающиеся поселки, стагнирующие поселки и прочие поселки. К этой категоризации следует впредь приспособить масштаб и форму их перестройки. В то время как до сих пор перестройка села проходила в рамках отдельных населенных пунктов сохранившейся сети поселков, дальнейший этап этой перестройки произойдет как составная часть перестройки систем поселков. Концепция этой перестройки должна быть динамичной и крупномасштабной, чтобы не закрывать путь возможностям и идеям, которые возникнут в дальнейших десятилетиях. В то же время, однако, нужно защищать и использовать культурное богатство сохранившегося жилищного фонда села и сельского ландшафта.

Agriculture, the Settling Lay-out of Rural Areas, and the Reconstruction of the Socialist Village in Czechoslovakia

Under the conditions existing in the industrially well-developed countries of Europe, the rural areas perform a number of functions of elementary importance. However, the basic constituent of the rural parts of the country remains agricultural production, which, with its organization, with its technical and cultural standard, and with its social-economic structure distinctly influences the spatial division of the countryside, the structure of settlements, and the lay-out of rural settlements.

Among the most actual problems of Czechoslovakia belong above all the structures of networks of settlements and their adjustment to the new requirements. In this process an important part is played by scientific-technical progress in agriculture.

In agricultural production, the tendencies of development are directed towards a more distinct concentration and specialization of production and result in changes in their spatial arrangement. These changes in the organization of agricultural production will act in favour of a more distinct concentration of settling at advantageously situated settlements with good pre-conditions for further development. Therefore a complex estimation of the possibilities of development of individual settlements must necessarily be based also on the needs of agricultural production.

In relation to the changes taking place at present in agriculture, rural settlements can be divided into the following categories: developing settlement, stagnant settlements, and the remaining settlements. To this classification also the extent and the form of their reconstruction will have to be adapted. Whereas hitherto the reconstruction of villages has taken place within the scope of single settlements of the still preserved network of settlements, the further stage of this reconstruction will be realized as a part of the reconstruction of the system of settlements. The conception of this reconstruction should be dynamic and on a big scale, so as not to be in the way of possibilities and ideas offered in further tens of years. However, at the same time it is necessary to protect and utilize the natural wealth of the preserved building funds of villages and rural areas.

Adresa autora:

Ing. Alois Slepíčka, CSc., Výzkumný ústav výstavby a architektury, Praha 1, Letenská 3
